

ŽMONIJOS TIKSLAI IR ŽMONIJOS TEISĖS J. H. ABICHTO VEIKALE APIE PRIGIMTINĘ TEISĘ

Heiner F. Klemme

Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg
Institut für Philosophie
Postfach 4120
D-390 16 Magdeburg

Straipsnyje aptariamos vokiečių filosofo J. H. Abichto (1762–1816), Kanto sekėjo, dirbusio Vilniaus universitete, pagrindinio veikalo „Neues System eines aus der Menschheit entwickelten Naturrechts“ idėjos.

Reikšminiai žodžiai: J. H. Abichtas, Kantas, Chr. Wolffas, asmuo, teisė.

Ižanga

XVIII amžiaus pabaigoje Vokietijoje vyko intensyvi diskusija dėl prigimtinės teisės turinio, apimties ir metodo. O XVII a. pabaigoje ir XVIII a. pradžioje tokių skirtingų autorių kaip Hugo Grotius, Thomas Hobbesas, Samuelis Pufendorfas, Johnas Locke'as ir Christianas Wolfas išplėtotą šiuolaikinę prigimtinę teisę pakėlė į naują aktualumo lygmenį ne tik 1776 metų *Virginia Bills of Rights** ir 1789 metų *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*** , kur daugybė prigimtinės teisės reikalavimų įgyja konstitucinį statusą, bet ir Immanuelis Kantas, jau devintajame dešimtmetyje reikšmingai prisidėjęs prie šitų diskusijų, nors savo *Dorovės metafiziką*, kurios pirmoji dalis aptaria *metafiziinius teisės teorijos pagrindus*, paskelbė tik 1797 metais. Taigi Kanto įtaka paaiškinama ne jo teisės filosofija, o pirmiausia jo veikalo *Grynojo*

proto kritika (1781 m.) paskelbimu. Šiame veikalė jis ir pareiškė, kad visoje mūsų mąstysenoje ir veikloje – kaip formulavo antrajame 1787 metų leidime – įvykdęs „mąstymo būdo revoliuciją“ (KrV B XII). Iki Kanto filosofai manė, kad gamtos ir dorovės dėsnius mes pažįstame savo protu arba atskleidžiame savo patyrimu, o Kantas teigė, kad gamtos ir laisvės viešpatijose mes patys esame įstatymų leidėjai. Jo kritikos *pagrindu*, kaip skelbė pats Kantas, esą galima atsakyti į klausimą, kaip yra įmanoma gamtos ir dorovės metafizika. Vargu ar radosi nors vienas ano meto filosofas, teigiamu ar neigiamu požiūriu galėjęs atsispirti potraukiui, kurį skleidė šis Kanto pareiškimas, remiantis jo *Dorovės metafizika* atsakyti į klausimą, kokias teises žmogus turi kaip žmogus iš prigimties ir kokias teises jis turi pirmausiai įgyti.

Didžiuliai lūkesčiai, kuriuos Kantas sukėlė savo veikalu *Grynojo proto kritika*, galėjo daugelį iš jų ir gerokai nuvilti, nes per visą devintąjį dešimtmetį jis nepaskelbė nei dorovės, nei gam-

* Virdžinijos konstitucija (angl.)

** Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija (pranc.)

tos metafizikos. Tačiau vis dėlto 1785 metais išėjus jo veikalui *Dorovės metafizikos pagrindimas* radosi kūrinys, kuriame Kantas kalba apie absoliutų „žmonijos orumą“ (AA IV 440), ir žmogaus, kaip protingos būtybės, „absoliučią vertę“ (AA IV 394). Veikalu *Dorovės metafizikos pagrindimas* Kantui pavyko atverti tikrai naują puslapį dorovės filosofijos istorijoje, pradėti etapą, apie kurį jau buvo užsiminęs *Grynojo proto kritikoje*, bet konceptualiai dar nespėjęs įgyvendinti. 1781 metais Kantas dar orientavosi į laimės sąvoką kaip tikrąjį mūsų dorovinės elgsenos motyvą, o 1785 metais veikale *Dorovės metafizikos pagrindimas* teigė, kad grynasis protas pats yra praktinis. Grynasis protas dorovės dėsni pateikia mums ne tik kategorinio imperatyvo pavidalu: šis protas mums, žmonėms, motyvuoja, kad savo poelgius reikia grįsti pagarbos kitiems jausmu, taip pat ir subjektyviai, iš pareigos, kitaip sakant, reiškiant pagarbą dorovės dėsniui (plg. AA IV 400–401).

Ypač vaisinga vėlesniais metais vykusiose diskusijose dėl prigimtinės teisės pasirodė esanti pirmiausia Kanto žmonijos sąvoka, kuria jis pareiškė, kad visi žmonės, kaip protingos būtybės, yra tikslai patys savaime, t. y. kad jų pačių egzistencija yra „svarbiausia sąlyga, ribojanti kiekvieno žmogaus poelgių laisvę“ (AA IV 430–431; plg. KrV A 316/B 373). Jei žmogus egzistuoja kaip savaiminis tikslas, tada jis yra įpareigotas elgtis tik taip, kad jo poelgiai neprieštarautų kitų asmenų savitiksliškumui. Antroje specialioje kategorinio imperatyvo formuluotėje ši pagrindinį laisvės filosofijos aspektą Kantas išreiškė šitaip: „Elkis taip, kad nei savo asmenyje, nei kieno nors kito asmenyje niekada žmogaus nepanaudotum vien kaip priemonės, o visada kaip tikslą“ (AA IV 29).

Tad jeigu teisinga, kad žmonija mūsų pačių asmenyje yra svarbiausia ribojanti naudojimosi

laisvės sąlyga, tai iš žmonijos idėjos turėtų būti galima kildinti siauras ir plačias pareigas ne tik mūsų pačių ir kitų asmenų atžvilgiu, bet ir, kaip teigė Kantas 1785 metais, žmonija turėtų būti aukščiausias teisės pateisinimo pagrindas. Šią išvadą iš Kanto teorijos apie žmoniją mūsų pačių asmenyje XVIII amžiaus devintajame ir dešimtajame dešimtmečiuose pasidarė daugelis kantininkų.

Tačiau kaip galima teisę tiesiogiai kildinti iš žmonijos idėjos? Kaip galima įrodyti, kad žmonijos mūsų asmenyje idėjoje esama teisių, kuriuos žmogui priklauso iš prigimties? Kantininkai į šį klausimą nedavė vienareikšmio atsakymo. Vieni iš jų griežėsi „absoluitaus“, kiti – „santykinio“ teisės dedukcijos¹ metodo. Taikant „absoliučią“ teisės dedukciją² teisė kildinama iš vieno asmens proto ir dorovės dėsni, o pasitelkus „santykinę“ teisės dedukciją³ ji kildinama iš nuostatos nekenkti *kitiems* asmenims². Prie tų autorių, kurie savo prigimtinės teisės projektuose orientuojasi į absoliučios teisės dedukcijos idėją, priklauso ir šiais laikais jau beveik pamirštas Johannas Heinrichas Abichtas. Apie jį ir jo 1792 metais Bairoite paskelbtą veikalą *Neues System eines aus der Menschheit entwickelte(n) Naturrechts** dabar išsamiau ir pakalbėsime.

Johannas Heinrichas Abichtas: gyvenimas ir darbai

Abichtas gimė 1762 metų gegužės 5 dieną Folkštete (Rudolštatas) Tiuringijoje³. Baigęs

¹ Feuerbach (1796: 92–93); žr. šiuo klausimu Kersting (1993: 153–162) samprotavimus.

² Žr. be kitų dar Achenwall und Pütter: „Der Satz: *störe nicht die Erhaltung anderer* ist der allgemeine, eigene, erste und angemessene Grundsatz des Naturrechts“ (1995, § 213).

* „Nauja iš žmonijos išplėtotą prigimtinės teisės sistema“.

³ Išsamesnių duomenų apie Abichto gyvenimą ir darbus pateikta Klemme (1998).

Rudolštato *Gymnasium illustre Fridericianum* įstoja į Erlangeno universitetą, kur studijuoja teologiją ir Filosofijos fakultete lanko iš pradžių logikos ir metafizikos paskaitas ir seminarus, o paskui pasuka į psichologiją ir pedagogiką. Čia Abichtas studijuoja vokiečių racionalisto Christiano Wolffo, anglų empiristų (Locke'o, Hutchesono, Reido, Hume'o) ir populiarių vokiečių filosofų (Federio, Meinerso) veikalus. 1784 metais savo gimtajame Rudolštate išlaiko teologijos egzaminus, tačiau dvasininko keliu nežengia. Duoną užsidirba iš pradžių kaip namų mokytojas. Kaip ir daugelis kitų to meto jaunų filosofų, taip ir Abichtas, susipažinęs su Kanto veikalu *Dorovės metafizikos pagrindimas*, ima labiau gilintis į Kanto filosofiją; tai buvo lemtinga tolesnei jo, kaip filosofo, profesinei veiklai⁴.

Savo akademinę karjerą Abichtas pradėjo Erlangeno universitete 1788 metų vasaros semestre paskaitomis apie Kanto *Grynojo proto kritiką*⁵. Paskesniais metais jis skaito paskaitas dažniausiai pagal savo sukurtus vadovėlius daugeliu temų: logika ir metafizika, prigimtinė ir tarptautinė teisė, pedagogika ir religijų istorija, dorovė ir estetika, empirinė psichologija ir antropologija. Taip pat ir jo 1792 metais išleistas veikalas *Nauja iš žmonijos išplėtotą prigimtines teisės sistema* buvo pateiktas kaip vadovėlio konспекtas (1792: 9). Tikriausiai nusivylęs savo pedagogine veikla Erlangene, kur tik 1799 metais gavo ordinarinio profesoriaus vietą, 1803 metais palankiomis finansinėmis sąlygomis tampa logikos ir metafizikos profesoriumi rusų imperijai priklausiusiame lenkakalbiame Vilniaus universitete.

Vilniuje Abichtas stengiasi pateikti plačią paskaitų programą ir priklauso prie pirmųjų profesorių, kurie skleidžia Kanto filosofiją rytinėje Europos dalyje. Tačiau ir čia jo akademinė veikla nėra sėkminga. Abichtas nemoka lenkiškai, o jo studentai tik labai menkai supranta lotynų kalbą, kurios jis nori nenori priverstas griebtis, nes leisti dėstyti vokiškai universiteto vadovybė, nepripažįstanti Kanto filosofijos, nesutinka. Jo paskutinė knyga *Initia psychologicae philosophiae proprie sic dictae*, pasirodžiusi 1814 metais Vilniuje, mokslo pasaulio lieka nepastebėta. Abichtas miršta 1816 metų balandžio 28 dieną Vilniuje.

Pasižvalgius po Abichto filosofijos veikalus, galima nustatyti skirtingus kūrybos etapus. Ankstyvuosiuose veikaluose jis stengiasi deramai suvokti Kanto filosofiją kaip sistemą ir jos principus taikyti tokiose srityse, kuriose Karaliaučiaus filosofas dar netaikė⁶, o antroje dešimtojo dešimtmečio pusėje, susižavėjęs Karlo Leonardo Reinholdo *elementariąja filosofija*, jis imasi kurti savo elementariąją filosofiją, kurią vis iš naujo modifikuoja⁷. Jo pirmuosius filosofinius mėginimus pripažįsta tik „ortodoksiškieji“ kantininkai (plg. AA X 548, XI 5), o savi vėlesnio laikotarpio darbai ištiesai atmetami kaip nesuderinami su Kanto filosofija (plg. AA XI 164, XII 26). Abichtas pats pabrėžia savo skirtumus nuo tradicinių kantininkų, kai, pavyzdžiui, dešimtojo dešimtmečio pradžioje piktai žodžiais prikiša Kantui teodicėjos galimybę⁸. Dešimtajame dešimtmetyje Abichtas skelbia daug darbų, tačiau iš kolegų nesulaukia tikro atgarsio. Didžiausią viešą pripažinimą įgyja jo

⁴ Plg. Abichto 1789 m. balandžio 22 d. laišką Kantui (AA XI 25–29) ir jo veikalą *Tugendlehre* (1790: VI–VII).

⁵ Plg. Fikenscher (1806: Band II, 223).

⁶ Plg. *Willensgeschäfte* (1788: XV–XVI ir 151).

⁷ Plg. jo 1788 m. liepos 20 d. ir 1789 m. gegužės 14 d. laiškus Reinholdui (Abicht 1825).

⁸ *Belohnung und Strafe* (1797: Band 2, 605) ir *Tugendlehre* (1790: XI).

1796 metais paskelbtas rašinys *Preisschrift über die Frage: Welche Fortschritte hat die Metaphysik seit Leibnizens und Wolffs Zeiten in Deutschland gemacht?*^{*}, kurį pažymėjo Berlyno Prūsijos Karališkoji Mokslų Akademija. Dėl meno darbų pripažinimo, be abejonės, iš dalies yra kaltas ir pats Abichtas. Ne be pagrindo jam buvo priekaištaujama vartojus neaiškia terminija ir nepakankamai skaitytojams atskleidus savo raštų argumentavimo kontekstą. Todėl visai nestebina, kad kai kurie amžininkai Abichtą vadino „vokiškuoju Hérakleitu“ („deutscher Heraklit“)⁹. Atitinkamai dvilypiškai į jo raštus reagoavo ir tuometinė mokslinė spauda. Žurnale „Göttingische gelehrte Anzeigen“ pasirodė beveik triuškinamos Friedricho Bouterweko, Johanno Gottliebo Buhle's ir Johanno Georgo Heinricho Federio recenzijos. Taip pat ir įtakingo Jenos laikraščio „Allgemeine Literatur-Zeitung“ recenzentai negailėjo kritikos „sumaniam savarankiškam mąstytojui“ („scharfsinnige(n) Selbstdenker“)¹⁰. 1800 metų ginčas su Fichte išpūdingai ženklino artėjant Abichto filosofinių raštų recepcijos pabaigą vokiškai kalbančiuose kraštuose¹¹. Vis dėlto Abichtas, kaip ir Breyeris, Gottliebas Ernstas Augustas Mehmelis, Georgas Friedrichas Danielis Goessas (Goeß) ir kiti, nusipelnė kaip Kanto (dažnai kritiškai komentuotos) filosofijos Erlangene ir pasukui Vilniuje platintojas; tačiau kaip sistemiskai dirbantis filosofas, apskritai liko nepripažintas. Išimtį sudaro vieno anonimino recenzento nuo-

* „Konkursinis darbas klausimu: Kokią pažangą padarė metafizika nuo Leibnitzo ir Wolffo laikų Vokietijoje?“

⁹ Neubig (1843: 12); plg. Tennemann (1816: 338).

¹⁰ (1796, 700); plg. *Oberdeutsche allgemeine Litteraturzeitung* (1792, 1024).

¹¹ Ne be pagrindo Fichte priekaištuoja Abichtui, kad tas vienoje recenzijoje savo filosofiją pavertęs psichologija. Todėl jam siūlo filosofijos geriausiai atsisakyti; plg. Fichte (1988: 262 ir 267).

monė, kad Abichtas priklausęs prie svarbiausių tuo metu gyvų esančių filosofų: „Revoliucijų respublikinėje filosofijos karalystėje aštuonioliktame šimtetyje pas mus, vokiečius, netrūko. Tai ženklas, kaip laisvai ir nekliudomai galima filosofijoje mąstyti ir tirti. Didžiausi protai [...] yra, be jokios abejonės, Kantas, Reinholdas, Fichte, Abichtas ir kiti – akivaizdžių talentų, filosofinio išvalgumo ir nuoširdžiai trokštantys tiesos žmonės“ (Anonymus 1803, 169–170).

Žmonijos tikslai ir žmonijos teisės Abichto prigimtinėje teisėje

Kaip ir visas Abichto publikacijas, jo *Naują iš žmonijos išplėtotą prigimtinės teisės sistemą* nelengva suprasti dėl palyginti avantiūristinės terminijos ir neaiškaus minčių dėstymo. Bet kadangi aptariamasis Abichto veikalas priklauso prie tų prigimtinės teisės projektų, kuriuose kaip žmogaus teisių sisteminis pagrindas pasitelkiama Kanto žmonijos idėja, ir šiais laikais jis dar kelia istorinį susidomėjimą¹². Jaunesnieji prigimtinės teisės atstovai, prie kurių priklausė ir Abichtas, nusipelnė kaip tik tuo, kad norėjo sukurti teisės teoriją, tiesiogiai besiremiančią Kanto dorovės filosofija, nežinodami ir negalėdami žinoti vėlesnės jo teisės filosofijos¹³. Šie Kantu besiremiantys prigimtinės teisės autoriai suta-

¹² Gausių nuorodų į vieną ar kitą su Kantu susijusius prigimtinės teisės projektus, kuriuose žmonijos idėja figūruoja kaip sisteminis žmogaus teisių pagrindas, aptinkame Klippelio veikalė (1976: 119 ir toliau); plg. dar: Heydenreich (1794, 1795), Warnkönig (1839), Negri (1962), Blühdorn (1973) ir Kersting (1993).

¹³ Pačiam Abichtui, atrodo, buvo reikšmingas ir Kanto veikalas *Grynojo proto kritika*, kur Kantas vienoje vietoje žmonijos sąvoką sieja su tikslo sąvoka: „Žmonija, imama kaip tobula, apima ne tik visų žmogaus prigimčiai būdingų ir jos sąveiką sudarančių esminių savybių išplėtimą iki pat visiško sutapimo su jos tikslais – o tai būtų mūsų tobulo žmonijos idėja, – bet taip pat ir visa, kas, be šios sąvokos, priklauso išsamiam idėjos apibrėžimui [...]“ (KrV A 568/B 596).

ria trimis požiūriais: *pirma*, žmonijos sąvoka jiems yra pats svarbiausias teisės legitimacijos pagrindas; *antra*, šie autoriai vadovaujasi nuostata, kad iš žmonijos išplėtos prigimtinės teisės galiojimas yra absoliutus ir būtinas; *trečia*, šie autoriai galiausiai yra įsitikinę, kad dorovė pagrindžia arba legitimuoja teisę. Vadinasi, iš viso nėra legitimios teisės, jei ši nekildinama iš žmonijos idėjos. Arba kitais žodžiais tariant: absoliučiai galiojanti prigimtinė teisė žmonijos sąvokoje turi dorovinį pagrindą ir savo ruožtu yra normatyvinis įstatymų leidėjo sukurtos pozityviosios teisės pamatas.

Savo veikalo *Nauja iš žmonijos išplėta prigimtinės teisės sistema* pratarinėje Abichtas mėgina pagrįsti, kodėl būtina dar viena prigimtinei teisei nagrinėti skirta publikacija. Čia jis apeliuoja į tris jaunesniajai prigimtinei teisei būdingas pažiūras. Kartu ima ryškėti ir jo teorijos savybės, kurias aptarsime išsamiau. Abichtas argumentuoja taip: ligšiolinės teisės teorijose nėra apriorinio „absoliučiais principais“ (1792: I) paremto pagrindimo arba nuostatų, nes iki šiol buvo remiamasi arba *patirtimi*, *autoritetu*, arba *susitarimu*. Tačiau patirtis, autoritetas ir susitarimas, kaip teigia Abichtas, nėra legitimūs teisės pagrindimo būdai. Priešingai, visos teisės pretenzijos remiasi absoliučiais tikslais¹⁴, kurie susiję su „dvasios prigimtimi“ arba „žmonija“ (1792: II–III). Pasak Abichto, kiekvienas žmogus egzistuoja savo asmeniškumo¹⁵ pagrindu kaip tikslas pats savaime ir sau yra aukščiausias gėris. Remdamasis Kanto antrąja specialiąja kategorinio imperatyvo formuluote Abichtas

rašo: „Kiekvienas žmogus, koks jis yra, turi veikti savo labui, jis visada turi būti sau pačiam tikslas, bet niekada – vien tik priemonė savo tikslui, kuris glūdi ne jame, ne norą turinčioje būtybėje [...]“ (1792: 4; plg. 8).

Prigimtinės teisės pagrindimo požiūrį, su kiekvienu asmeniu susijusį „žmonijos tikslą“ (1792: 188), galima išskaidyti į tam tikrą skaičių materialių absoliučių tikslų. Priešingai negu Kantas, Abichtas žmogaus savitiksrumą interpretuoja, aišku, psichologiškai ir individualistiškai, nes jo samprotavimų pagrindą sudaro empirinis sielos nagrinėjimas, kitaip sakant, empirinė psichologija. Iš psichologo empiriko pozicijų žmogų Abichtas supranta kaip save pačią suvokiančią sielos būtybę, t. y. kaip jėgą, kuri pati sau yra priežastis. Kaip tokia būtybė, žmogus geba siekti su savo prigimtimi susijusių tikslų. Vadinasi, jei žmogus yra pagal tikslus veikianti būtybė ir jei su jo žmogiškumu susiję tam tikri tikslai, tada žmogus, nenorėdamas nusižengti savo paties tikslams, turi šių tikslų ir siekti: „Kiekvienas norintis žmogus savaime visuose savo veiksmuose turi būti sau tikslas, t. y. tikrasis pagrindas, kodėl jis veikia ir kodėl veikia tik taip, o ne kitaip“ (1792: 3).

Tad jei teisinga, kad su žmogaus prigimtimi yra susiję tam tikri tikslai, kuriuos žmogus turi vykdyti, kad nesužlugdytų savo paties tikslų, tada jis gali jausti pareigą atlikti tik tokius veiksmus, kurie nukreipti į šiuos jame pačiame glūdinčius tikslus. Pareigą Abichtas visada supranta kaip išpareigojimo aktą. Juk asmenį galima įpareigoti siekti tik tokių tikslų, kurie glūdi jame pačiame (plg. 1792: 18). Be didesnių teorinių pastangų Abichtas pereina nuo žmonijos sąvokos, vos palietęs tikslo ir pareigos dalykus, prie teisės sąvokos. Nes teisė (*ius agendi*) Abichtui yra „asmens valios poelgių ir reguliavimo pagrindas, vadinasi, valios motyvas, duodantis

¹⁴ „Tačiau tokie absoliutūs tikslai glūdi vien tik *Žmonijoje*, t. y. Žmogaus dvasios prigimtyje, ten, kur asmuo išties yra nekintamas, ir, kadangi jis tik toks yra ir tegali būti, iš visų jėgų turi stengtis siekti tikslo“ (1792: III).

¹⁵ „Žmogus, sielos esybė, yra asmuo; asmeniškumas – tai neišnaikinama žmonijos savybė“ (1792: 4).

valiai galimybę atlikti tam tikros rūšies teisėtus veiksmus, vienu žodžiu, teisė yra valios teisėtumo pagrindas atlikti tam tikros rūšies veiksmus arba jų neatlikti (*ratio, quae dat facultatem agendi*)¹⁶. Tačiau asmuo „elgiasi ir nori teisėtai, jeigu tai, ką jis ketina ir užsimojęs sukelti, yra tokio pobūdžio arba toks dalykas, kurio reikalauja, kurį pagrindžia arba daro teisingą ir teisėtą jame duotas *nekintamas, absolutus tikslas kaip valios pagrindas*“ (1792: 37). Kitais žodžiais tariant: kadangi asmenyje glūdi tam tikri tikslai (arba yra su juo susiję), aš turiu ir teisę daryti viską arba nieko nedaryti, kad tų tikslų pasiečiau (plg. 1792: 67). Tačiau, anot Abichto, aš ne tik turiu teisę pasirinkti priemones savo tikslams siekti, bet ir pareigą savąja teise naudotis, nes jei aš ja nesinaudočiau, tai tikslo (arba tikslų), kurie „iš prigimties“ manyje glūdi, negalėčiau pasiekti.

Abichto tikslų, teisių ir pareigų koncepcija daro nemažą įtaką jo valstybės tikslo apibrėžimui ir pozityviosios teisės interpretacijai. Prigimtinė teisė jam funkcionuoja ne vien kaip viešosios įstatymų leidybos kriterijus ir norma: ji turi būti tiesiogiai veikianči valstybės teisė¹⁷. Visi pozityvieji įstatymai, kurie prieštarauja prigimtinėi teisei, yra neteisėti. Remdamasis savo teiginiu, kad asmuo turi teisę naudoti visas priemones, reikalingas savo tikslams siekti, Abichtas traktuoja valstybę kaip valdymo ir gerovės instituciją. Valstybės uždavinys – tenkinti visas (socialines) pretenzijas, kurios išplaukia iš žmonių absoliučių tikslų. „Valstybės tikslas negali

būti kitas, kaip skatinti asmeninį gėrį su jo malonumais visiems visuomenės nariams ir padėti to gėrio siekti kolektyviai garantuojant ir pasirūpinant priemonėmis bei sąlygomis; tad visos tos priemonės, kuriomis šis [visuomenės] narių tikslas gali būti pasiektas, privalo būti pirmutinis valstybinės valdžios rūpestis“ (1792: 489). Iš asmens tikslų kildinamos valstybės funkcijos susijusios su visomis gyvenimo sritimis: valstybė privalo rūpintis ne tik „mokymo įstaigomis“ ir „darbo namais“, bet ir amatų skatinimu, „teisėtomis santuokomis“ bei savo piliečių sveikata. Piliečių pretenzijos valstybei yra visa apimančios: „Kiekvienas pilietis tikriems savo gerų tikslų poreikiams, kurie nėra jo valioje, tenkinti gali teisėtai reikšti pretenzijas valstybės kasai [...]“ (1792: 495).

Pabaiga

Šioje vietoje nutrauksime Abichto *prigimtinės teisės* nagrinėjimą. Kokia jo teorijos pagrindinė mintis? Abichtas, kaip psichologas ir filosofas, siekdamas pagrįsti absoliučiai ir būtinai galiojančią prigimtinę teisę, apeliuoja į žmogaus prigimtį. Jam, kaip psichologui ir filosofui, atrodo, kad žmonijos sąvokoje jis atradęs pagrindinį tikslą, kuris duotas kiekvieno asmens egzistencijoje. Šitas *žmonijos tikslas* reiškia, viena vertus, kad su žmogaus egzistencija yra susiję tam tikri tikslai, išplaukiantys iš egzistencijos, kuria grindžiama žmogaus *pareiga* savo paties atžvilgiu šitų tikslų siekti; antra vertus, su ta *pareiga* dera prigimtinė ir absoliuti teisė kitų asmenų atžvilgiu imtis priemonių, kurios būtinos šiems tikslams siekti. Jei žmogus gyvena valstybėje, tai jis ne tik valstybės atžvilgiu turi prigimtinę teisę imtis bet kokių priemonių savo tikslams siekti, bet ir iš jo teisių kyla valstybei *pareiga* suteikti asmeniui visas priemones, kad šis galėtų tų tikslų siekti¹⁸. Toji valstybės teisė fiksuoja-

¹⁶ Žurnalo „Neue allgemeine deutsche Bibliothek“ recenzentas šiuo klausimu rašo: „Užtenka perskaityti šį apibrėžimą (jis kartu rodo ir autoriaus rašymo manierą), kad įsitikintumei, jog teisės sąvoką jis pernelyg išplėtė“ (1797: 192).

¹⁷ Teigimu, kad prigimtinė teisė tiesiogiai galioja pozityviajai teisei, Abichtas skiriasi nuo jaunesniųjų prigimtinės teisės autorių; plg.: Klippel (1976: 191).

ma *pozityviuosiuose įstatymuose*, kurių kriterijus ir turinys yra žmogaus prigimtinė teisė. Ar Abichtui veikalui *Nauja iš žmonijos išplėta prigimtinės teisės sistema* pasisėkė įgyvendinti didįjį sistematizacijos užmojį? Ar jis pateikė prigimtinės teisės koncepciją, kuri visiškai pagrįstai galėtų pretenduoti į tai, kad Kanto prasme iš žmonijos idėjos mūsų pačių asmenyje būtų išplėtojęs prigimtinę teisę? Bijau, bet į abu klausimus turime atsakyti neigiamai. Kad būtų trumpiau, atkreipsiu dėmesį į vieną vienintelę Abichto argumentacijos silpną vietą, kuri paaiškina, kodėl abu atsakymai neigiami.

Kaip matėme, Abichtas remiasi tuo, kad su asmens egzistencija yra susiję tam tikri tikslai, kurių siekti asmuo yra įpareigotas. Tačiau iš Davido Hume'o ir kitų žinome, kad negalima pateisinti išvados, kuri empiriniais stebėjimais grindžia dorovinį privalėjimą, arba kad tokią išvadą

¹⁸ Šią argumentacijos strategiją iš absoliučiai pagrįstų teisių kildinti socialines dalyvavimo arba paspirties teises dar ir šiais laikais aptinkame daugelyje teisės teorijų; žr. pirmiausia Habermasą (1994: 157, 485–486 ir 516).

LITERATŪRA

Abicht, Johann Heinrich (1788). *Versuch einer kritischen Untersuchung über das Willensgeschäfte und einer darauf gegründeten Beantwortung der Frage: warum gehen die moralischen Lehren bei den Menschen so wenig in gute Gesinnungen und Handlungen über?* Frankfurt am Main.

Abicht, Johann Heinrich (1790). *Neues System einer philosophischen Tugendlehre aus der Natur der Menschheit entwickelt*, Leipzig.

Abicht, Johann Heinrich (1792). *Neues System eines aus der Menschheit entwickelte(n) Naturrechts*, Bayreuth.

Abicht, Johann Heinrich (1796, 1797). *Die Lehre von Belohnung und Strafe in ihrer Anwendung auf die bürgerliche Vergeltungsrechtigkeit überhaupt [...]*, Erlangen – du tomaj.

Abicht, Johann Heinrich (1825). „An Karl Leon-

hard Reinhold. 20. Juli 1788 und 14. Mai 1789“, in: *Karl Leonhard Reinhold's Leben und literarisches Wirken, nebst einer Auswahl von Briefen Kant's, Fichte's, Jacobi's und anderer philosophirender Zeitgenossen an ihn*, hrsg. von Ernst Reinhold, Jena: 340–343.

hard Reinhold. 20. Juli 1788 und 14. Mai 1789“, in: *Karl Leonhard Reinhold's Leben und literarisches Wirken, nebst einer Auswahl von Briefen Kant's, Fichte's, Jacobi's und anderer philosophirender Zeitgenossen an ihn*, hrsg. von Ernst Reinhold, Jena: 340–343.

Achenwall, Gottfried / Pütter Stephan (1995). *Anfangsgründe des Naturrechts (= Elementa iuris naturalis, 1750)*, hrsg. und übersetzt von Jan Schröder, Frankfurt am Main, Leipzig.

Anonymus (1803). „Die Doctor-Promotion auf der hohen Schule zu Würzburg, den 12ten Julius 1798. Allen orthodoxen und heterodoxen Theologen und Philosophen Teutschlands gewidmet“, in: *Argus einer Zeitschrift für Franken und die angrenzenden Länder*, hrsg. vom Verfasser der Blicke in das Innere der Prälaturen [= Franz Nicolaus Baur]. II Bd., 1. Heft, Coburg, Leipzig: 163–248.

Blühdorn, Jürgen (1973). „‘Kantianer’ und Kant. Die Wende von der Rechtsmetaphysik zur ‘Wissenschaft’ vom positiven Recht“, in: *Kant-Studien* 64: 363–394.

Feuerbach, Paul Johann Anselm (1796). *Kritik des natürlichen Rechts als Propädeutik zu einer Wissenschaft der natürlichen Rechte*, Altona (pakartotinis leidimas: Hildesheim 1963).

Fichte, Johann Gottlieb (1988). *Sonnenklarer Bericht an das größere Publikum über das eigentliche Wesen der neuesten Philosophie. Ein Versuch, die Leser zum Verstehen zu zwingen*, Berlin 1801 (= *Werke 1800-1801*, Stuttgart / Bad-Cannstatt, 183-268; Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften I, 7).

Fikenscher, Georg Wolfgang Augustin (1806). *Vollständige akademische Gelehrten Geschichte der königlich preussischen Friedrich-Alexanders Universität zu Erlangen von ihrer Stiftung bis auf gegenwärtige Zeit*, Abt. I-III, Nürnberg.

Habermas, Jürgen (1994). *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. 2. Auflage, Frankfurt am Main.

Heydenreich, Karl Heinrich (1794, 1795). *System des Naturrechts nach kritischen Principien*. 2 Theile, Leipzig (pakartotinis leidimas: Brüssel 1959).

Hume, David (1978). *A Treatise of Human Nature: Being an Attempt to introduce the experimental Method of Reasoning into Moral Subjects* (1739–40), hrsg. von L. A. Selby-Bigge, 2. Auflage, hrsg. von P. H. Niddich, Oxford.

Kant, Immanuel. *Gesammelte Schriften* (= Akademie-Ausgabe), Berlin 1900 ff. – Santrumpa: AA (tomas, puslapis).

Kant, Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft*, hrsg. von Jens Timmermann. Mit einer Bibliographie von Heiner Klemme, Hamburg 1998. – Santrumpos: A (1. Auflage, 1781), B (2. Auflage, 1787).

Kersting, Wolfgang (1993). *Wohlgeordnete Freiheit. Immanuel Kants Rechts- und Staatsphilosophie*, Frankfurt am Main.

Klemme, Heiner F. (1998). „Johann Heinrich Abicht (1762–1816)“, in: *Die Deutsche Literatur. Biographis-*

ches und bibliographisches Lexikon in sechs Reihen, hrsg. von Hans-Gert Roloff. Reihe IV: Die Deutsche Literatur von 1720 bis 1830. Abteilung A: Autorenlexikon. Band 1, hrsg. von Gerhard Pail [u. a.], Stuttgart-Bad Cannstatt, 77–86. [Die „Forschungsliteratur“ erscheint in der „Abteilung B“ – „Tyrimo literatūra“ bus „Skyriuje B“].

Klippel, Diethelm (1976). *Politische Freiheit und Freiheitsbegriff im deutschen Naturrecht des 18. Jahrhunderts*. Paderborn.

Negri, Antonio (1962). *Alle origini del formalismo giuridico. Studio sul problema della forma in Kant e nei giuristi kantiani tra il 1789 e il 1802*. Padova.

Neubig, Andreas (1843). *Dr. Johann Heinrich Abicht, Professor der Philosophie zuerst in Erlangen, zuletzt in Wilna. Einer der tiefsten Denker Teutschlands*. [...], Bayreuth.

Tennemann, Wilhelm Gottlieb (1816). *Grundriss der Geschichte der Philosophie*. Zweyte vermehrte Auflage, Leipzig.

Warnkönig, Leopold August (1839). *Rechtsphilosophie als Naturlehre des Rechts*, Freiburg i. Br.

Wolff, Christian (1740). *Jus naturae*, Frankfurt, Leipzig (= *Gesammelte Werke*, Abt. II, Bd. 17, Hildesheim / New York 1972).

Wolff, Christian (1754). *Grundsätze des Natur- und des Völkerrechts, worinn alle Verbindlichkeiten und alle Rechte aus der Natur des Menschen in einem beständigen Zusammenhange hergeleitet werden*, Halle (= *Gesammelte Werke*, Abt. I, Bd. 19, Hildesheim / New York 1980).

Lietuviškos I. Kanto citatos imtos iš šių jo veikalų vertimų:

Kantas I. *Dorovės metafizikos pagrindai*. Iš vokiečių kalbos vertė Kristina Rickevičiūtė. Vilnius: Mintis, 1980. (Tekste teikiamas patikslintas šio veikalo pavadinimo vertimas: *Dorovės metafizikos pagrindimas*.)

Kantas, Imanuelis. *Grynojo proto kritika*. Iš vokiečių kalbos vertė Romanas Plečkaitis. Vilnius: Mintis, 1982.

Iš vokiečių kalbos išvertė *Alfonsas Tekorius*

THE GOALS AND RIGHTS OF HUMANKIND IN THE WORK OF J. H. ABICHT ON NATURE LAW

Heiner F. Klemme

Summary

The article discusses the ideas of German philosopher J. H. Abicht (1762–1816), who was Kant's follower and worked at Vilnius university, as exposed

in his main work „Neues System eines aus der Menschheit entwickelten Naturrechts“.

Įteikta 2005 04 15